

УДК 374.7(4)

А.В. БОЯРСЬКА-ХОМЕНКО, Л.М. КАЛАШНІКОВА

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ У 50-Х – 70-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

© Боярська-Хоменко А.В., 2019

<http://orcid.org/0000-0002-1818-3074>

© Калашнікова Л.М., 2019

<https://orcid.org/0000-0002-5726-7828>

<http://doi.org/10.34142/2312-2471.2019.62.05>

У статті здійснено аналіз дидактичних та методичних особливостей розвитку професійної освіти дорослих у країнах Центральної та Східної Європи у середині ХХ століття. З'ясовано вплив політико-економічних, соціокультурних та освітніх умов розвитку зазначених країн на становлення і розвиток системи професійного навчання дорослих європейців. Узагальнено особливості та напрями розвитку педагогічної теорії у галузі неперервного навчання та навчання дорослого населення: розмежування теоретичних і емпіричних наукових розвідок; підхід до теорії освіти дорослих як до науки та навчальної дисципліни; визначення принципів, мети та завдань професійної освіти дорослих; вивчення питань освіти дорослих з філософської, соціологічної, індивідуальної, політичної та економічної точок зору; пошук ефективних форм та методів професійного навчання дорослих. Узагальнено практичні надбання у галузі професійної освіти дорослих: розширення мережі середньо-спеціальних, професійно-технічних закладів для освіти дорослих; збагачення змісту професійної освіти дорослих; удосконалення форм, методів і засобів професійного навчання дорослих; розвиток заочного професійного навчання дорослих, короткотермінових курсів підвищення професійної кваліфікації; орієнтованість освітніх програм професійного навчання дорослих на ринок праці; започаткування підготовки педагогів-андрагогів; створення спеціалізованих освітніх установ нового типу, призначених для працівників виробництва й промисловості. Визначено труднощі та недоліки розвитку професійної освіти дорослих досліджуваного періоду: розвинена система шкіл для трудящих не забезпечувала навчання дорослих культурно-освітній галузі; відсутність установ, які б координували діяльність закладів професійного навчання для дорослих; політизованість системи освіти дорослих; більшість учасників професійної перепідготовки дорослих та програм підвищення кваліфікації не пов'язували отримані знання з можливістю використовувати їх для власного особистісного розвитку.

Ключові слова: освіта дорослих, професійна освіта дорослих, неперервне навчання, країни Центральної та Східної Європи.

Boiarska-Khomenko A., Kalashnikova L. Professional Education of Adults in the Countries of Central and Eastern Europe in the 50's–70's of the XX Century

The article analyzes the didactic and methodological features of the development of adult vocational education in Central and Eastern Europe in the middle of the twentieth century. The influence of political, economic, socio-cultural and educational conditions of the development of these countries on the development of vocational training system of adult Europeans was clarified. Features and directions of pedagogical theory development in the field of lifelong learning and adult learning were generalized. They are the distinction between theoretical and empirical scientific research; approach to the theory of adult education as a science and academic discipline; defining the principles, goals and objectives of adult vocational education; study of adult education from philosophical, sociological, individual, political and economic points of view; search for effective forms and methods of professional adult education. Practical achievements in the field of adult vocational education were generalized. They are expansion of the network of secondary special, vocational and technical institutions for adult education; enrichment of the content of adult vocational education; improvement of forms, methods and means of adults' professional training; development of distance vocational training of adults, short-term professional development courses; orientation of educational programs of professional training of adults on the labor market; initiating the training of teachers-andragogues; creation of specialized educational institutions of a new type, intended for workers of production and industry. Difficulties and shortcomings in the development of adult vocational education in the study period were identified. They are: a developed system of schools for workers did not provide adult education in the cultural and educational field; lack of institutions that would coordinate the activities of vocational training institutions for adults; politicization of the adult education system; the majority of participants in adult retraining and advanced training programs did not link the acquired knowledge with the opportunity to use it for their own personal development.

Key words: *adult education, professional adult education, lifelong learning, Central and Eastern European countries.*

Постановка проблеми. Прогресивний соціально-економічний, технологічний, політичний та культурний розвиток суспільства спонукає фахівців різних галузей до оновлення і поглиблення знань, оволодіння новими вміннями та компетентностями. Реалізації цих вимог сприяє становлення системи професійної освіти дорослого населення та формування готовності суспільства до глобальних перетворень. Професійна освіта дорослих повинна сприяти реалізації неперервного інтелектуального та фахового розвитку особистості, її соціальної компетентності. Зважаючи на це, проблема навчання дорослого населення з кожним роком набуває все більшого значення як в Україні, так і країнах Європи.

Актуальність питань професійної підготовки та перепідготовки дорослого населення зумовлена також необхідністю реалізації концепції навчання впродовж усього життя. Концепція неперервного навчання має на меті забезпечити розвиток системи професійної підготовки персоналу підприємств, установ, організацій, зокрема безпосередньо на виробництві, адаптації дорослих людей до мінливих умов розвитку економіки, високих вимог ринку праці.

Країни Центральної та Східної Європи мають значний досвід у питаннях організації професійного навчання дорослого населення, тому аналіз розвитку професійної освіти дорослих у зазначених країнах сприятиме популяризації ідеї навчання впродовж життя, удосконаленню системи професійної підготовки та перепідготовки кваліфікованих фахівців у системі професійної освіти дорослих України, актуалізації й творчому використанню прогресивних форм та методів навчання дорослого населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної освіти дорослих стали предметом дослідження вітчизняних педагогів та психологів. Так, Н. Ничкало вивчала питання неперервної професійної освіти у контексті людського капіталу та реалізації державної освітньої політики. Науковець звернула увагу на існуючі суперечності та запропонувала науково обґрунтовані шляхи їх вирішення [9]. Питання взаємозв'язку особистісного та професійного розвитку дорослих досліджували О. Аніщенко, О. Баніт, О. Василенко [11]. Методологічні аспекти підготовки дорослих до фахової професійної діяльності висвітлені у роботах Л. Лукянової та Л. Сігаєвої [10]. В. Радкевич, Л. Пуховська, О. Бородієнко досліджували сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу, здійснили порівняльно-педагогічний аналіз систем професійної освіти у різних країнах Європейського Союзу [12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте сьогодні у науково-педагогічній літературі України залишаються недостатньо розкритими питання професійної освіти дорослих у країнах Центральної і Східної Європи у середині ХХ століття.

Метою статті є аналіз дидактичних та методичних особливостей професійної підготовки та перепідготовки дорослих у країнах Центральної та Східної Європи у середині ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Установлено, що на розвиток теорії та практики професійної освіти дорослих у країнах Центральної та Східної Європи у середині ХХ століття впливали політико-економічні, соціокультурні й освітні умови розвитку зазначених країн. Зокрема серед них варто назвати такі:

- відновлення мирного життя після Другої світової війни, котра спричинила соціальну, політичну та економічну кризу;
- активна участь дорослого населення у процесі відновлення усіх галузей життя; розподіл впливу на країни Центральної та Східної Європи між двома політичними таборами (Західна Німеччина та Австрія відійшли до так званої британської концепції «освітньої реконструкції», Східна Німеччина,

Польща, Чехословаччина, Румунія, Болгарія – до концепції соціалістичного виховання);

- розвиток нормативно-законодавчої бази у галузі професійної освіти дорослих (національні документи: Закон Польщі «Про ліквідацію неписьменності» (1949 р.), Закон Чехословаччини «Про освіту» (1959 р.), постанова «Про вдосконалення системи підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів промисловості, будівництва, транспорту, зв'язку і торгівлі» в Україні (1967 р.), Закон Німеччини «Про сприяння зайнятості» (1969 р.), Закон Німеччини «Про професійну освіту» (1969 р.); міжнародні документи: Конвенція Міжнародної організації праці про професійну орієнтацію та професійну підготовку для розвитку людських ресурсів (1974 р.), Рекомендації ЮНЕСКО щодо розвитку освіти дорослих (1976 р.), Резолюцію 31 сесії Генеральної асамблеї ООН (1976 р.);

- проведення міжнародних конференцій ЮНЕСКО з освіти дорослих КОНФІНТЕА I (1949 р.), КОНФІНТЕА II (1960 р.), КОНФІНТЕА III (1972 р.); розробка ЮНЕСКО концепції неперервної освіти (1970 р.) та концепції циклічної (періодичної) освіти ОЕСР (1973 р.) [8].

Установлено, що у досліджуваний час відбулась активізація наукових досліджень щодо обґрунтування теоретико-методологічних засад професійної освіти дорослих. Теорія професійної освіти дорослих випереджала практику її реалізації. Для педагогічної науки країн Центральної та Східної Європи середини ХХ століття характерне:

- розмежування теоретичних і емпіричних наукових розвідок. Теоретичні дослідження у галузі професійної освіти дорослих акцентували увагу на обґрунтуванні ідеї професійної освіти на будь-якому етапі життя людини та доцільності розробки спільної європейської освітньої політики у галузі професійного навчання дорослих, визначенні ролі та значення професійної освіти дорослих у процесі соціалізації особистості, дидактичних питаннях професійної освіти дорослих (Р. Арнольд, О. Брім, С. Віллер, Дж. Кальдшмідт). Емпіричні науково-педагогічні пошуки акцентували увагу на соціологічних аспектах організації професійного навчання дорослих та математичних методах її обробки (Г. Лобер, Г. Раапке, В. Стцелєвіч, В. Шуленберг) [1];

- підхід до теорії освіти дорослих як до науки та навчальної дисципліни – андрагогіки, що передбачало вивчення проблеми професійної освіти дорослих з критичної та науково-методологічної точок зору, використовуючи концепції, запозичені з соціальних наук (М. Вачовські, М. Нилс, Ч. Мазярц, М. Малевські, Б. Самоловцев, М. Шеменські) [7];

- визначення мети (теоретична та практична підготовка висококваліфікованих фахівців у певній галузі професійної діяльності) і завдань професійної освіти дорослих (формування умінь застосовувати набуті теоретичні знання для практичних потреб та професійної діяльності; розвиток готовності до професійного удосконалення протягом усього життя; оволодіння навичками самостійного професійного розвитку; використання

інституціоналізованих можливості навчання в особистому та професійному контекстах) [1];

- вивчення питань професійної освіти дорослих у контексті неперервного навчання та аналіз взаємозв'язку загальної освіти, професійної підготовки і навчання дорослих, потреби соціуму в розвитку неперервної професійної освіти, питань залучення дорослих до удосконалення професійних знань та умінь, до участі у подальшій спеціальній освіті, проблеми визначення ролі і функцій професійної освіти дорослих, потреби в соціальній інтеграції та участі літніх людей в освіті, традиції соціальної диференціації освіти, соціальної інтеграції та участі різних соціальних груп у процесі навчання впродовж життя, визначення рівня якості та ефективності професійної освіти дорослих (З. Віатровській, Ч. Катанські, Я. Новак, Т. Олександр, Р. Панова, Х. Плескот, Б. Ровінський, Л. Турос) [6];

- обґрунтування принципів професійної освіти і навчання дорослих та принципів діяльності закладів професійної освіти (Ч. Катанські, А. Мейер, Ц. Мазіаж);

- вивчення питань освіти дорослих з філософської та соціологічної точок зору (П. Белангер, Г. Домен), індивідуальної точки зору (Н. Люман), політичної та економічної (Ф. Боринські, Г. Смерек, Е. Венігер);

- пошук ефективних форм та методів професійного навчання дорослих (Д. Мертенс, О. Негт) [1].

Вивчення досвіду реалізації професійної освіти дорослих переконало, що у досліджуваний час вона розвивалась у двох формах – формальна та неформальна освіта. Формальне професійне навчання дорослих у країнах Центральної та Східної Європи здійснювалось у закладах освіти різного рівня. Наприклад, це були такі заклади: Товариство народних університетів у Польщі (1948 р.), Німецький комітет реконструкції освіти (1950 р.), Товариство загальних знань у Польщі (1950 р.), Європейське бюро освіти дорослих (1953 р.), Асоціація професійного навчання у Польщі (1962 р.), професійні курси для дорослих при ремісничих інститутах у Польщі (з 1945 р.), Народний інститут освіти та культури дорослих у Польщі (1948 р.), Засавський народний університет у Словенії (1958 р.), Центри професійного навчання у Польщі (1962 р.), Європейський центр відпочинку та освіти у Чехословаччині (1968 р.) та інші [2].

До практичних надбань у галузі формальної професійної освіти дорослих середини ХХ століття можна віднести:

- розширення мережі середньо-спеціальних, професійно-технічних закладів для освіти дорослих та тенденція до поліфункціональної діяльності навчальних закладів, що забезпечувало поєднання загальноосвітньої та професійної підготовки дорослих;

- збагачення змісту професійної освіти дорослих зокрема в галузі технологій, швейної справи, типографії, іноземних мов, маркетингу, електроенергетики, автотранспорту, дорожнього руху, гірсько-технічної справи, комерційного управління, інженерії, управління людськими ресурсами;

- удосконалення форм, методів і засобів професійного навчання дорослих, зокрема із використанням засобів масової інформації (радіо- та телепередачі на професійну тематику, вивчення, узагальнення та пропаганда передового професійного досвіду, науково-дослідницька робота на підприємствах, орієнтована на вирішення прикладних завдань в кожній галузі науки і виробництва, інтерактивні методи групового навчання, тренінги, методи поєднання теоретичного та практичного професійного навчання дорослих);

- розвиток заочного професійного навчання дорослих та короткотермінових курсів підвищення професійної кваліфікації, окремих занять і майстер-класів безпосередньо на робочих місцях, вечірніх занять для фахівців, міжнародних літніх курсів, форумів із професійного навчання дорослих;

- орієнтованість освітніх програм професійного навчання дорослих на ринок праці, встановлення тісного зв'язку між освітніми програмами та потребами економіки і промисловості;

- створення спеціалізованих освітніх установ нового типу, призначених для працівників виробництва й промисловості (інститути підвищення кваліфікації, інститути удосконалення кваліфікації, школи обміну досвідом тощо), метою діяльності яких було забезпечення систематичного підвищення професійної кваліфікації працівників різних підприємств;

- започаткування підготовки педагогів-андрагогів в університетах країн Центральної та Східної Європи, що передбачало оволодіння дидактико-методичними підходами у викладанні, методами планування і проектування освітньої діяльності з дорослими [1; 3; 5; 6].

Установлено, що неформальна професійна освіта дорослих реалізовувалась через профспілкові організації, клуби за інтересами, бібліотеки, діяльність офіційних професійних товариств та асоціацій. Зміст неформальної професійної освіти передбачав суспільно-політичне виховання, вивчення та пропаганду ідеологічних поглядів урядів країн Центральної та Східної Європи, засвоєння нормативно-правової бази та навчання в галузі оборони і захисту [5].

Об'єктивне наукове дослідження дозволило визначити деякі труднощі досліджуваного періоду. Так, з'ясовано, що розвинена система шкіл для трудящих не забезпечувала навчання дорослих у галузях культурно-освітньої діяльності та самоосвіти, а серед освітніх програм для дорослих було вкрай мало програм культурно-історичного спрямування, що знищувало національну унікальність народів Центральної і Східної Європи [1].

Зазначимо, що відсутність установ, які б координували діяльність шкіл для дорослих, здійснювали дослідження та створення методологічної бази, були явним виявленням нехтування авторитетом цієї галузі освіти.

Серед основних недоліків варто назвати також політизованість системи освіти дорослих, наприклад, через політичні причини було звільнено з посад багатьох талановитих та освічених педагогів [3].

Негативним аспектом можна визначити і той факт, що більшість учасників професійної перепідготовки дорослих та програм підвищення

кваліфікації не пов'язували отримані знання з можливістю використовувати їх для власного особистісного розвитку, професійна освіта сприймалась як запорука отримання більш престижної та високооплачуваної роботи або просування по кар'єрним сходинкам, тобто підвищення кваліфікації зводилось до формальності [4].

Висновки. Проведене дослідження переконало, що у середині ХХ століття відбувався активний розвиток професійної освіти дорослих, який характеризувався становленням нормативно-законодавчої бази у галузі професійного навчання дорослого населення на міжнародному та національному рівнях, активізацією досліджень учених, в яких висвітлювались теоретико-методологічні засади професійної освіти дорослих, становленням андрагогіки як науки та навчальної дисципліни, вивченням питань професійної освіти дорослих у контексті безперервного навчання. У досліджуваній час формальна та неформальна освіта дорослих розвивались паралельно та доповнювали одна одну, що забезпечувало активну участь дорослого населення досліджуваних країн у системі професійного навчання.

Перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Серед перспектив подальших пошуків варто назвати такі: порівняльно-педагогічний аналіз професійної освіти дорослих у країнах Європи, Північної Америки та Сходу, визначення тенденцій розвитку професійної освіти у зазначених країнах.

Література

1. Brödel R. Lebenslanges Lernen. Handbuch der Erziehungswissenschaft. Erwachsenenbildung. Weiterbildung. Schöningh. Paderborn, 2011. 236 s.
2. Filla W. Erwachsenenbildung in Europa. Skriptum Deutschland. Wien, 2009. 70 s.
3. Knoll J. H., Siebert H. Wilhelm von Humboldt – Politiker und Pädagoge. Heidelberg: Quelle, Meyer, 1969. 156 s.
4. Krabbe W.R. Gesellschaftsveränderung durch Lebensreform. Strukturmerkmale einer sozialreformerischen Bewegung im Deutschland der Industrialisierungsperiode. Göttingen, 1974. 224 s.
5. Langewiesche D. Die Gewerkschaften und die kulturellen Bemühungen der Arbeiterbewegung in Deutschland und Österreich (1890er bis 1920er Jahre). *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*. Berlin, 1982. H. 1. S. 1–17.
6. Olbrich J. Konzeption und Methodik der Erwachsenenbildung bei Eduard Weitsch. Stuttgart, 1972. 196 s.
7. Seitter W. Geschichte der Erwachsenenbildung. Eine Einführung. Bielefeld, 2007. 200 p.
8. Боярська-Хоменко А.В. Освіта дорослих у країнах Центральної та Східної Європи: ретроспективний аналіз : монографія. Харків : ХНПУ, Мітра, 2019. 386 с.

9. Ничкало Н.Г. Развитие профессиональной освіти в условиях глобализационных та интеграционных процессов: монография. Київ: Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. 125 с.

10. Освіта дорослих: теоретичні і методологічні засади / авт. кол.: Лук'янова Л.Б., Сігаєва Л.Є., Аніщенко О.В., Зінченко С.В., Баніт О. В., Лапаєнко С.В., Василенко О.В. К.: Педагогічна думка, 2012. 272 с.

11. Особистісний і професійний розвиток дорослих: теорія і практика: [монографія] / авт. кол.: Аніщенко О.В., Баніт О.В., Василенко О.В., Волярська О.С., Дорошенко Н.І., Зінченко С.В., Сігаєва Л. Є.; за ред. Аніщенко О.В. Київ : СПОД НАПН України, 2016. 354 с.

12. Сучасні моделі професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу: порівняльний досвід: монографія / В. О. Радкевич, Л. П. Пуховська, О. В. Бородієнко, О. П. Радкевич, Н. В. Базелюк, Н. М. Корчинська, С. О. Леу, В. В.Артемчук ; за заг. ред. В. О. Радкевич. Київ: ПІТО НАПН України, 2018. 223 с.

References

1. Brödel, R. (2011). *Lebenslanges Lernen. Handbuch der Erziehungswissenschaft. Erwachsenenbildung. Weiterbildung*. Schöningh. Paderborn. 236 s.

2. Filla, W. (2009). *Erwachsenenbildung in Europa. Skriptum Deutschland*. Wien. 70 s.

3. Knoll, J. H., Siebert, H. (1969). *Wilhelm von Humboldt – Politiker und Pädagoge*. Heidelberg: Quelle, Meyer. 156 s.

4. Krabbe, W.R. (1974). *Gesellschaftsveränderung durch Lebensreform. Strukturmerkmale einer sozialreformerischen Bewegung im Deutschland der Industrialisierungsepoche*. Göttingen. 224 s.

5. Langewiesche, D. (1982). Die Gewerkschaften und die kulturellen Bemühungen der Arbeiterbewegung in Deutschland und Österreich (1890er bis 1920er Jahre). *Internationale wissenschaftliche Korrespondenz zur Geschichte der deutschen Arbeiterbewegung*. Berlin. H. 1. S. 1–17.

6. Olbrich, J. (1972) *Konzeption und Methodik der Erwachsenenbildung bei Eduard Weitsch*. Stuttgart. 196 s.

7. Seitter, W. (2007). *Geschichte der Erwachsenenbildung. Eine Einführung*. Bielefeld,. 200 p.

8. Boiarska-Khomenko, A.V. (2019). *Osvita doroslykh u krainakh Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy: retrospektyvnyi analiz* [Adult education in Central and Eastern Europe: a retrospective analysis]: monohrafiia. Kharkiv : KhNPU, Mitra, 2019. 386 s.

9. Nychkalo, N.H. (2014). *Rozvytok profesiinoi osvity v umovakh hlobalizatsiinykh ta intehratsiinykh protsesiv*. [Development of vocational education in the context of globalization and integration processes] Kyiv: Vydavnytstvo NPU imeni M.P. Drahomanova. 125 s.

10. *Osvita doroslykh: teoretychni i metodolohichni zasady* [Adult education: theoretical and methodological principles]. / Lukianova L.B., Sihaieva L.Ie., Anishchenko O.V., Zinchenko S.V., Banit O. V., Lapaenko S.V., Vasylenko O.V. K.: Pedahohichna dumka, 2012. 272 s.

11. *Osobystisnyi i profesiinyi rozvytok doroslykh: teoriia i praktyka* [Personal and professional development of adults: theory and practice] (2016) / Anishchenko O.V., Banit O.V., Vasylenko O.V., Voliarska O.S., Doroshenko N.I., Zinchenko S.V., Sihaieva L. Ye.; za red. Anishchenko O.V. Kyiv : IPOOD NAPN Ukrainy. 354 s.

12. *Suchasni modeli profesiinoi osvity i navchannia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu: porivnialnyi dosvid* [Modern models of vocational education and training in the countries of the European Union: comparative experience] (2018) / V.O. Radkevych, L.P. Pukhovska, O.V. Borodiienko, O.P. Radkevych, N.V. Bazeliuk, N.M. Korchynska, S.O. Leu, V.V. Artemchuk ; za zah. red. V. O. Radkevych. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy. 223 s.